

IX. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia

Kolozsvár, 2006. November 25-26.

Transzcendentális szubjektivitás és időiség

**Témavezető tanár:
Dr. Király V. István, docens
Babes-Bolyai Tudományegyetem
Szisztematikus Filozófia Tanszék**

**Szerző:
Sallai András
Filozófia szak
III. év**

**Kolozsvár
2006**

Tartalomjegyzék

<i>Tartalomjegyzék</i>	2
<i>1. Bevezető</i>	3
<i>2. Transzcendentális fordulat: az ismeretfilozófia új, szubjektum-centrikus tudományképe</i>	4
<i>3. A metafizika transzcendentális megalapozásának a kísérlete</i>	6
<i>4. A kanti szubjektum fogalma</i>	7
<i>5. A transzcendentális appercepció tiszta én-je. Heideggeri közelítések Kanthoz.</i>	11
<i>Felhasznált könyvészet</i>	13

1. Bevezető

Ebben a dolgozatban azt a gondolatmenetet szeretném továbbfolytatni, amit az elmúlt tanév szakkollégiumi tevékenységének összefoglaló tanulmányában bevezettem és amelynek szövegével az önképzőkör keretei között *Kant és a kérdezés hermeneutikája* címen többen már találkozhattak is. Az említett kutatásban egyfelől a felvilágosodás, az ész és a szabadság, másfelől a metafizika problémájának a csöppet sem akadálytalan útján jutunk el, a kérdezés hermeneutikáján áthaladva, az autonóm egyén kérdéséhez.

Azonban a kutatásnak pontosan ez a pontja szembesített a XX. századi egzisztenciálfilozófia álláspontján álló M. Heidegger azon ellenvetésével, amely szerint mindamellett, hogy Kant transzcendentálfilozófiai fordulópontjának kopernikuszi eredményei vannak, a szubjektum transzcendentalizálásának és meghatározásának a kérdésében nem jut el a személy létmódjára vonatkozó alapkérdés feltevéséig

A heideggeri kritika éppen azt veti a szemére Kantnak, ahogyan a szubjektivitást illető interpretációban megtorpan. Szerinte a descartes-i szubjektum-konceptió kétvilággalve olyan mértékben tartják fogva Kantot, hogy mindeközben elvételi a személy létmódjának, a szubjektivitásnak az alapvető lényegét. A szubjektivitás önmegalapozó lényege Heidegger szerint, eredendően a végeesség.

Ezt az álláspontot azonban sokan mások több szempontból is vitatják. Vidrányi Katalin szerint az egzisztenciálfilozófia (vagy ahogyan Heidegger fogalmazna: a „fundamentálonológia”) álláspontjáról megfogalmazott értelmezés „*nagyjában-egészében használhatatlan.*” Vidrányi szerint egy olyan értelmezés, amely a metafizika új kanti megalapozását csak a transzcendentálfilozófiai barikádok mögött képes megragadni elkerülhetetlenül megcsonkítja az általa újfelfedezett kanti emberképet azáltal, hogy megfosztja egy Kantnál még alapvető aspektusától, a történetiségtől.¹

Wolfgang Röd szerint a két gondolkodás közötti eltérés magyarázata a két időfelfogás különbségében keresendő, mivel amíg Kant egy ún. *eseményidő*vel operál, addig Heidegger egy ún. *élményidő*t taglal. „*Az egzisztenciálanalízis keretén belül értelmes dolog lehet az idő-modust levezetni – állítja Röd – de ezen a módon nem ragadható meg*

¹ Vidrányi Katalin: Második fordulat. In: Világosság, 2004/6.15.

az idő mint egymásutániség, amelyben események történnek, hiszen az idő ekkor előfeltétel.”²

Ezek a problémafelvetések voltak azok, amelyek arra készítettek, hogy a kanti életmű transzcendentálfilozófiai mélységeiben tovább kutassak, elindulva a kérdés hermeneutikájában megragadott autonóm egyén problémájától, az időbeliség, a történetiség és a végeesség mint a kanti transzcendentális szubjektivitás alapvető, lényegi kérdései felé.

A dolgozat első részében Kant transzcendentálfilozófiai szubjektum-konceptiójának néhány alapelemét: a szubjektivitás, a transzcendentalitás és a temporalitás dimenzióit szeretném áttekinteni és megvizsgálni, mivel a fentebb említett megfontolások függvényében ez a dimenzionális háromszög a transzcendentális szubjektum tekintetében úgy mutatja meg magát, mint a lényeg hordozója.

A kanti életmű által körülírt szubjektumkonceptió több oldalról közelít a szubjektum fogalmához. Kantnál kisebb-nagyobb fenntartásokkal beszélhetünk megismerő, morális, esztétikai, történelmi, politikai, társadalmi, vallási szubjektumról stb. Mivel azonban vizsgálódásaink irányvonala *A tiszta ész kritikája*³ közvetlen közeléből indul ki és nagyobb rész e mű hatóköre körül mozog, jelen esetben a transzcendentális szubjektum mint olyan kanti fogalmára korlátozódunk.

2. Transzcendentális fordulat: az ismeretfilozófia új, szubjektum-centrikus tudományképe

Immanuel Kant transzcendentális filozófiájáig, a nyugati ember önmagához és a világhoz való viszonyának a fundamentumait egyfelől isten létének a garanciája által feltétlen biztosított „gondolkodó Én” evidenciája, másfelől pedig a külvilág megalapozhatatlan (és a tapasztalat bizalmatlan) bizonyosságába vetett „hit” képezték.

Azonban a reneszánsz mély és tiszta lélegzetvételéből hamarosan egy gyanakvóan gondolkodó és mindenféle dogmatizmus iránt bizalmatlan ember született meg, aki *Új Organont* követelve magának, a módszeres kételkedést a gondolkodás első és legfőbb elvévé tette meg. Esetlegességéből fakadó önmagára-utaltságának az egyre súlyosbodó

² Röd, Wolfgang: Heidegger Kant-értelmezése – félreértelmezés? In: Hagyomány és újítás a filozófiában. Budapest, Áron Kiadó, 2003. 333-348.

³ A továbbiakban rövidítve: TÉK.

terhe alatt eldobta mankóit, hogy az igazság felé, a régi ösvények helyett a *tudás* új útjára léphessen.

De az új útra a régi útjelzők kerültek vissza, így amikor a *cogito* feltételen garanciája végképp a hitelét veszítette és a külvilág tapasztalaton alapuló bizonyosságába vetett hit megingott, a racionalizmus-empirizmus ismeretelméleti dilemmája vagy üres fogalmakról alkotott metafizikai körképek labirintusává vált vagy pedig szolipszizmusba és szkepticizmusba torkollott.

A felvilágosodás eszméjének megalapozójaként, Kant – talán éppen Hume szkeptikus ébresztésének hatására – a transzcendentális idealizmus egyetemes észkritikájában vázolja fel eme kihívások felvállalásának és megoldásának az általa kidolgozott rendszerét. A metafizika transzcendentális megalapozásaként meghirdetett kísérletet a kopernikuszi világgép szempontváltásához hasonlítja, amely a megismerés alanyának és a megismerés tárgyának a viszonyát értelmezi újra a transzcendentalizmus meghatározottan kritikai szempontjai szerint.

Ez a fordulat, állítja Kant, *„azt követeli az észről, hogy újra vágjon bele legfáradtságosabb munkájába, nevezetesen önmaga megismerésébe, és állítson fel ítélőszéket, mely jogos igényeit megerősítené, míg az alaptalan igényeket kivétel nélkül eltudná vetni, nem hatalmi szóval, hanem saját örök és változhatatlan törvényeire hagyatkozva; és ez az ítélőszék nem más mint a **tiszta ész kritikája**”*. (Kant, 2004. 19.)

A kopernikuszi fordulat egyik interpretációjában, Kelemen János ennek három komponensét különbözteti meg: 1. A tudat kognitív természetének a tételét; 2. A tudat általában vett aktivitásának a tételét; 3. A jelenség és a magában való dolog megkülönböztetését.⁴ Ez a megközelítés, a kognitivitás, az aktivitás és a fenomenalitás háromszöge által, összefoglalja a kanti transzcendentális alapokra emelt tapasztalatelmélet új rendjét, amit végül Kant betetéz és megkoronáz a szubjektumra vonatkozó transzcendentalitás – mindenek előtt tapasztalatelméletileg korszakalkotó – gondolatávan.

Kant szellemi életrajzában a fordulat megtételét a *TÉK* két kiadásával (az ún. *Nagy Kritikával*) lehet azonosítani. Azonban a kritikai alapgondolatok már az 1770-es székfoglaló értekezés alaprajzában fellelhetők. Bizonyos szempontból *Az érzékelhető és az értelemmel fölfoghatóvilág formájáról és elveiről*⁵ című írás a transzcendentális filozófia egyfajta előmunkálatának is tekinthető.

⁴ Kelemen János: A kopernikuszi fordulat és Kant platonizmusa. In: Kellék. 2004/24. 249-253.

⁵ In. Kant, I.: Prekritikai Írások 1754-1781. Osiris, Budapest, 2003.521-565.

3. A metafizika transzcendentális megalapozásának a kísérlete

A nyugati gondolkodás történetében a kanti kriticismus metafizikai törésként tartható számon. A metafizika a tiszta spekuláció színtere, az emberi természetet azonban valami legyőzhetetlen hajlam hajtja a fogalmiság eme teljes egészében a tapasztalatiság horizontja fölé emelkedett/emelt régiója felé. Az ész itt „mind ez ideig csupán tévedésben leledzett” – mondja Kant – „sötétben botorkált, s ami a legrosszabb puszta fogalmak között.”⁶ Descartes intuitív világosságának tétován pislogó lámpása úgy látszik, hogy ez által végképp kialudt, és a transzcendentális filozófia hulladékégető telepén, az ész egyetemes kritikájának tisztító tüze próbálja meg az ész új világrendjének leendő alapköveit.

A kopernikuszi fordulat metafizikai hozadékaira reflektálva Vidrányi Katalin úgy fogalmaz ezzel kapcsolatban, hogy „a TÉK egész gondolatmenetéből egyértelműen következik a metafizika lehetetlensége, mégpedig nem csupán a hagyományos módon űzött, de egyben a hagyományos módon értett metafizika lehetetlensége is.”⁷ A hagyományos metafizika azt jelenti, hogy amikor belép az ember, a szentély szakadékká válik, amelybe örökösen behullnak az emberi gondolkodás be tévedt erőfeszítései, s a véget nem érő viták harcterén tengődve minduntalan terméketlenek maradnak.

Az újramegalapozás feladatát a TÉK a geometerek és a természetkutatók példáját követve végrehajtott valóságos forradalomként említi, amely a metafizika minden eddigi eljárás módjának a megváltoztatására tenne kísérletet. A *Prolegomena* pedig egy még soha nem volt új tudomány megalapozásaként vázolja fel ezt a projektet, amely által az érzékelés és a jelentés (a külső és a belső világ) és a kettő viszonyának apodiktikus határait tünteti fel az ész önmaga számára – önmaga és világa megismerésében.

Ezt a radikális észkritikai beállítódást és tudománytant nem kevesebbnek, mint a filozófia első és legfontosabb feladatának tekinti Kant, amely „abban áll, hogy a tévelygések forrását bedugaszolván egyszer s mindenkorra véget vessen a metafizika minden káros hatásának.”⁸ Egyetemes hatóköre két irányba terjed ki: egyfelől újraellenőrzi és felülbírálja az elme összes meglévő ismereteit (úgy az értelem rendjének formáit és fogalmait, mint az ész intézményének eszméit és elveit), másfelől mindezek

⁶ Kant, I.: TÉK. Ford. Kis János. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2004.17-49.

⁷ Vidrányi Katalin: Második fordulat. i.m.

⁸ Kant, I.: TÉK. i.m.41.

megszerzésének és működ(tet)ésének a módját – mindig a tiszta ész eszméjéhez és a transzcendentális metafizika meghatározottan kritikai kereteihez igazodva.

Azonban, ahogyan a legtöbb interpretátor ezt kiemelten hangsúlyozza, Kant a *TÉK* által messze állt attól, hogy módszertant dolgozzon ki a kritikai főműve lapjain vagy módszertanként kezelje ezt az írást. Ehelyett saját szavait idézve inkább csak értekezés volna a módszerről a *TÉK*, „*egy szükséges előmunkálat egy megalapozott metafizikához mint tudományhoz*”⁹

Heidegger úgy fogalmaz ezzel kapcsolatosan, hogy a kanti kritikai idealizmus transzcendentális filozófiája „*a metafizika belső lehetőségének arhitektonikai körülhatárolása és kijelölése, azaz a lényeg meghatározása.*”¹⁰ A módszertant minden leendő metafizikának mint tudománynak, tehát észkritikának a konkrét helyzethez eljutva és alkalmazkodva kell hozzá majd kidolgoznia, mivel a kanti felvázolás nem egy kritikai módszertan kézikönyve, hanem inkább egy tudomány szerkezetének és felépítésének az alaprajza szándékozott lenni.

4. A kanti szubjektum fogalma

Mindamellett, hogy a *prekritika*ként emlegetett írásaiban is folyamatosan visszatérő jelenségként van jelen a metafizika problémája, Kant alkotói korszakának eme keretei inkább csak transzcendentális szubjektum-koncepció genezisének tekinthetők. Éspedig mivel bár a kanti életmű e Kritikák előtti fejezetében számos jel azonosítható be, amely már a transzcendentális filozófia irányába mutat, valójában a kritikai korszak beköszönte jelenti a transzcendentális szubjektum fogalmának a megszületését is.

A „transzcendentális” a *TÉK* Bevezetésének a meghatározása szerint: „*Transzcendentálisnak nevezek minden ismeretet, mely nem magukkal a tárgyakkal foglalatoskodik, hanem a tárgyra irányuló megismerésünk módjával, amennyiben ez a megismerés a priori lehetséges.*”¹¹

A „szubjektív” rövid és tartalmas megragadásához Cassirer *Kant élete és művét* összefoglaló klasszikussá vált művének egy mondatát idézném, mely szerint a kopernikuszi fordulat álláspontjáról már „*nem a tárgy a kiindulópont, hanem a megismerés sajátos törvényszerűsége, amelyre a tárgyság valamely* [és végső soron

⁹ Kant, I.: *TÉK* .i. m. 36 ill. 44.

¹⁰ Heidegger, Martin: Kant és a metafizika problémája. Osiris, Budapest, 2000. 22.

¹¹ Kant, I.: *TÉK* .i. m. 69.

valamennyi] *formáját (legyen szó elméleti, etikai vagy esztétikai tárgyiságról) visszavezetnünk kell.*”¹² Ez a törvényszerűség a tiszta értelmi megismerés alapfolyamatai és alapműveletei (a szemlélet axiómái, az észlelés anticipációi, a tapasztalat analógiái) által feltételezett.

A *TÉK* kopernikuszi forradalma egy ismeretelméleti előfeltevással kezdődik, amely megvonja a határt az ismeretek kezdete, forrása és az ismeretek eredete között.¹³ A kettő együtt (ti. az ontológiai és az ismeretelméleti előfeltevés) egy apperceptív Éntudatra épített világtudatban a megismerés problémáját helyezve az előtérbe, arra inti az ésszt, hogy a dolgokhoz s az értelmekhez az értelem (intellectus) útja csak sajátmagán – az éssen és a tapasztalaton keresztül vezet.

A transzcendentális szubjektivitás problémája ugyancsak valahonnan a kanti kriticismust bevezető ismeretelméleti előfeltevés környékéről származtatható, amely szerint az *a priori* és az *a posteriori*, azaz a tiszta és az empíriára alapozó tudás különválnak egymástól. Strawson, a *TÉK*-ról írott jeles *Értekezésében* a transzcendentális szubjektivitás problémáját az Esztétika és a Dedukció két tézisére vezeti vissza. De nem áll meg egy egyszerű visszavezetésnél, hanem Kantra hivatkozva azt hangsúlyozza, hogy az utóbbi az előbbire épül, mivel csak akkor fogalmazható meg a tárgyak szükségszerű igazodásának az igénye az egész emberi tapasztalat (úgy az értelem mint az érzékelés) által feltétlen megszabott feltételekhez, ha azok az Esztétikában kifejtettek szerint pusztán jelenségekként, bennünk (pontosabban a megismerő szubjektumban magában) vannak megalapozva.¹⁴

Viszont az episztemológiai „helyzet” másik oldalról nézve a dolgot, a Dedukció tézise kiegészíti, mintegy kiteljesítve az Esztétika által megfogalmazott alaptézist, mivel a sokféleség káoszából kiemelkedő érzetadat (-együttes, - kombináció) a kategóriáknak való szükségszerű megfelelés mentén szerveződik az emberi tudás rendszerében jól elhelyezhető, áttekinthető és ellenőrizhető ismeretanyagá.

Deleuze az ismeretszerzés és a tudásszervezés eme folyamatán belül elkülöníti a legitim használatot az illegitim használattól. „*Kant leleplezi az ész spekulatív illúzióit, - állítja – a hamis problémákat, amelyekbe belevon minket, a lelket, a világot, és istent illetően. A tévedés hagyományos fogalmát (tévedés mint külső meghatározás következménye a lélekben) Kant a hamis problémák és a belső illúziók fogalmával*

¹² Cassirer, Ernst: Kant élete és műve. Ford. Mesterházi Miklós. Osiris-Gond, Budapest, 2001. 166.

¹³ Lásd: Kant, I.: *TÉK*. i. m. 51.

¹⁴ Strawson, Peter F.: Az érzékelés és a jelentés határai. Osiris-gond, Budapest, 2000. 150-156. Vö. Kant, I.: *TÉK*. i. m. 75-103. valamint 164-170.

helyettesíti. Ezek az illúziók azonban elkerülhetetlennek mutatkoznak, sőt, úgy tűnik, az ész természetéből erednek. A Kritika csupán annyit tehet, hogy elhárítja ezeket az illúzióknak magára a megismerésre tett hatását, de nem akadályozhatja meg az illúziók létrejöttét a megismerőképességben.”¹⁵

Deleuze ettől elhatárolja a transzcendentális vagyis a legitim észhasználatot, amely által az ész önmaga számára eszméket teremt, azzal a meghatározott céllal, hogy végességéből fakadó eszmékre-utaltsága közepette, a megzabolázhatatlan eszmeáramlatok sodrát, a biztos tudás érdekében kordába tudja tartani és ellenőrizhetőségüket bebiztosítsa.

A kanti felosztás szerint az emberi gondolkodó rész (az elme) három, intenciójánál és funkciójánál fogva különböző természetű képességnek van a birtokában: az értelemnek, amellyel a természet törvényszerűségei felé fordul; az ítélőerőnek, amellyel ízlésítéleteket hajt végre és a művészet célszerűségét kutatja; az ésszel, amellyel a szabadság végcélját próbálja megragadni. Heidegger fundamentálonológiai megközelítése mindezekén túlmenően (és a *TÉK* első kiadására alapozva) meredeken előtérbe helyezi a „transzcendentális képzelőerő” fogalmát, „*mely szerinte – írja ezzel kapcsolatosan Vidrányi – az ontológiai megismerés lehetőségének és valóságának a fundamentuma, a tiszta szemlélet és az értelem gyökere, mely maga viszont az eredeti időben gyökerezik.*”¹⁶

Ezt a heideggeri álláspontot többek között Wolfgang Röd, éles kritikával illeti. Néhány szóban úgy foglalhatók össze ellenvetései, hogy szerinte a végül mégis csak tagadhatatlan kanti idealizmussal szemben, Heidegger antropológizmusa inkább Hume pszichologizmusával rokonítható. De a szubjektum világhoz való viszonyát egy transzcendentál-idealista nézőpontból nem tekinteni racionális viszonynak, azaz „*Kantot az antropológizmus felől értelmezni annyit jelent, mint középponti gondolatát ignorálni.*”¹⁷ Ez pedig Röd szerint ütközik az interpretáció számára elengedhetetlen történelmi hűségre való törekvés elvével.

Mások szerint, mint például vidrányi féle megközelítésben, az interpretációs deviancia problémája helyett inkább az interpretáció elégtelensége és túlon túl tettenérhető agresszivitása az ami kifogásolható lenne ebben az értelmezésben. Vidrányi úgy véli, hogy „*a heideggeri és a sok tekintetben őt követő vagy vele rokon „fundamentálonológiai” értelmezések legfőbb baja azonban nem az egyes interpretatív*

¹⁵ Deleuze, Gilles: Hume és Kant. Ford. Ulmann Tamás. Osiris, Budapest, 1998. 235-239.

¹⁶ Vidrányi Katalin: Második fordulat. i.m. 15. Vö. Heidegger, Martin: A transzcendentális képzelőerő és az emberi tiszta ész problémája. In: Kant és a metafizika problémája. i.m. 214-250.

¹⁷ Röd, Wolfgang: Heidegger Kant-értelmezése – félreértelmezés? i.m.

gondolatmenetek igazolhatatlanságában vagy sokszor nyilvánvaló képtelenségében rejlik, hanem abban, hogy az általuk újrafelfedezett kanti emberfogalomnak teljesen hiányzik egy Kantnál még alapvető aspektusa: a történetiség.”¹⁸

Azonban ebben az esetben úgy gondolom, hogy Heideggernek a filozófia történetéhez fűződő viszonya alapján véve, ha nem is mondható teljesen erőszakmentesnek, de az általa újrafelfedezett kanti emberfogalomnak az eredendő időbelisége és világban-valósága összefüggésében fellelhető lényegiségre való tekintettel, a Vidrányi által megfogalmazott maradéktalan történetiség-fosztottság vádja nem tartható a maga abszolút értelmében. Másfelől, pedig arról már nem is beszélve, hogy maga Kant is, amikor a felvilágosodást „*az ember maga okozta kiskorúságaként*” definiálja és ezt az öntörvényhozás elvén alapuló autonómia által feltételezett és garantált személyes szabadság elvével és eszméjével hozza összefüggésben, mennyire eltekint a történetiség tulajdonképpeni problémájától.

Konkrétan attól, hogy egy lényegénél fogva történeti és társadalmi ember számára sem a kanti értelemben vett kiskorúság létmódja nem lehet teljes mértékben magunk-ozokta, sem pedig a szabadság, az eszmeiségen túljutva nem gyakorolható és nem teljesíthető ki abszolút értelemben a mások szabadsága és szabadsággyakorlása nélkül, amelynek egy XX. század borzalmakkal terhes története után még nyilvánvalóbban nem csak társadalmi, hanem túlsúlyos történelmi meghatározottságai is vannak.

Ez pedig szorosan az identitástudattal; az identitás-zavar – főként a modernitás szellemiségében gyökerező – problémájával és a kollektív tudat ideologizáltsági fokának a különböző képpen mért és interpretált esetleges átlagaival hozható összefüggésben. Ami pedig a tulajdonképpeniséget illeti, úgy vélem nem egyszer és mindenkorra lezárt/lezárható vita, hogy a történetiség és az emberiség viszonyrendjén belül valójában melyik volna – melyiknek a tulajdona: az ember volna történeti vagy netán a történet volna elidegeníthetetlenül emberi. Márpedig a majd csak a XIX. századi értelemben vett *történelmi tudatról* minden erőszakosság mentesen nem állítható, hogy Kantnál a maga valódi súlyával jelen van.

¹⁸ Vidrányi Katalin: Második fordulat. i.m.

5. A transzcendentális appercepció tiszta én-je. Heideggeri közelítések Kanthoz.

Heidegger a Lét és időben felrója Kantnak, hogy ami a Gondolkodó én-t illeti, dogmatikusan átveszi Descartes álláspontját.¹⁹ A kartéziánus álláspont Heidegger szerint (és meg kell mondanunk nem teljesen jogtalanul) egy előre adott és izolált szubjektumból indul ki és a belső tapasztalat ontikus elsőbbségét túlhangsúlyozza. Heidegger fundamentálonológiai nézőpontja ezzel a *jelenvalólét* eredeti időbeliségét és világbanvalóságát állítja szemben.

A transzcendentálidealista koncepció szerint a szubjektum esetében minden tapasztalat lehetségessége a tudatban (helyesebben talán: tudatként) egy eredendő egységet feltételez, amelyen belül Kant megkülönbözteti a tudat objektív, azaz transzcendentális (tehát eredendő) egységét, a tudat szubjektív, empirikus (érsd: empirikusan szervezett) egységétől. Lévé, hogy képességről (és lényegi képességről) van szó, persze ez már önmagában mindig is egy analitikus-szintetikus egységet jelent, ami magát az értelmet fedi le és lehetővé teszi a gondolkodás képességét.

Az emberi megismerés legelső alaptételét tehát erre alapozva fogalmazza meg Kant, amely szerint: *„maga az értelem nem egyéb ama képességnél, hogy a priori kapcsolatokat teremtsünk, és adott képzetek sokféleségét az appercepció egysége alá rendeljük.”*²⁰ Ez általánosan fogalmazva azt jelenti, hogy az ismeretek alkotásának a képessége.

A Gondolkodom mint a tudat eredendő transzcendentális egységének tiszta *én*-tapasztalata, Kant szerint minden más képzetemmel együtt járva szervezi a tapasztalatom, mert csak így képzelhető el, hogy a képzetek rendszertelen (és elvileg végtelen) sokfélesége egy „objektív” appercepció egységének az alapján – tapasztalás és megismerés függvényében – átszervezhető és megszervezhető egy, a transzcendentális idealizmus nézőpontjából lényege szerint öntudatos világ-tudattá. Ez az öntudatos világ-tudat pedig a kanti transzcendentális szubjektum maga, ami már nem pusztán a megismerés alanya és az alanyiság „tárgya”, hanem itt már transzcendentális értelmei felől közelítve meg: a megismerés maga.²¹

¹⁹ Heidegger, Martin: Lét és idő. Osiris, Budapest, 2004. 40-41. ill. 238-240.

²⁰ Kant, I.: TÉK. i.m. 147.

²¹ Ez nem azt jelenti, hogy a megismerő szubjektum alkotná meg a tárgyat (Kantnál a szubjektum sehol nem válik teremtővé), hanem azt, hogy a tárgy, sőt eleve a tárgyiság (phaenomenon) (elő)feltételei a megismerő szubjektumban magában vannak meg, az objektum feltételei pedig a transzcendentális analitika nyomán a

A tapasztalatszervezés alapvető feltétele az, hogy az megismerő szubjektum eleve és eredendően egy eredeti időbeliségben fogja fel magát. Mitöbb kizárólag csak általa képes saját magát elkülönítetten hozzáférhetővé tenni, vagyis a megismerés transzcendentális szubjektumává válni, hogy időbeli.

Tehát Heidegger Kant-kritikája ellenére elmondható, hogy ha nem is azokban a méreteken, amelyekben Heidegger azt elvárta volna Kanttól, de a transzcendentális idealizmus mindenképpen a gyújtópontja annak a folyamatnak, amelyben a megismerő létező öntételezése számára, a hagyományos újkori értelemben vett realitást (mint a tudatunktól függetlenül létező valóságot) folyamatosan leváltja az öntudat szervező elve, a temporalitás. Ez alapozza meg a logika alkalmazhatóságát (transzcendentális reflexió) és ez által válik a logika a tapasztalat számára adott, a tapasztalatban adott és a tapasztalatként adott világ, tehát a világtapasztalat alapjává.

Kant a Hátrahagyott metafizikai észrevételek között egy ponton megjegyzi: *„Az egyetlen föloldhatatlan metafizikai probléma az, hogyan is kapcsolható össze minden gyakorlati dolgok legfelső föltétele a spekulatív egység föltételével, azaz a szabadság a természettel, avagy azzal, hogy az értelem számára a jelenségeket illetően nélkülözhetetlen az okság. Hiszen a szabadság az értelmi okokból fakadó cselekvések lehetősége.”*²² És úgy gondolom nem túlzás azt állítani, hogy ennek a rejtvénynek a megoldása jelenti, nemcsak a Kant által tudományosan megalapozott metafizika, hanem a meghirdetett *in sensu eminenti* filozófia legfőbb feladatát is.

világnak magának a feltételei, annak a világnak, amely világként a szubjektum számára van (tehát adott a megismerés számára). Ha ebbe az irányba indulunk el egyre világosabbá válik, hogy Kant, bár megvallatlanul, de mégis milyen nagy mértékben építkezett arra a Berkeley-től eredeztethető gondolatra, hogy „létezni egyenlő érzékelve lenni” Vö. Martin Heidegger: Kant tézise a létről. In. Útjelzők, Osiris kiadó, Budapest, 2003

²² Kant, I.: Prekritikai Írások 1754-1781. i. m. 831.

Felhasznált könyvészet

- Kant, I.: *Prolegomena*. Ford. John Éva és Tengelyi László. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1999.
- Kant, I.: *Prekritikai írások*. Ford. Ábrahám Zoltán, Aradi László, Czeglédi András, Mesés Péter, Mesterházi Miklós, Tengelyi László, Vajda Károly, Vidrányi Katalin. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Kant, I.: *A tiszta ész kritikája*. Ford. Kis János. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- CASSIRER, Ernst: *Kant élete és műve*. Ford. Mesterházi Miklós. Osiris-Gond, Budapest, 2001.
- DELEUZE, Gilles: *Hume és Kant*. Ford. Ulmann Tamás. Osiris, Budapest, 1998.
- HEIDEGGER, Martin: *A fenomenológia alapproblémái*. Ford. Demkó Sándor. Osiris, Budapest, 2001.
- HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő*. Osiris, Budapest, 2004.
- HEIDEGGER, Martin: *Kant és a metafizika problémája*. Ford. Ábrahám Zoltán és Menyes Csaba. Osiris, Budapest, 2000.
- HEIDEGGER, Martin: *Kant tézise a létről*. In. *Útjelzők*, Osiris kiadó, Budapest, 2003
- KELEMEN János: *A kopernikuszi fordulat és Kant platonizmusa*. In: *Kellék*. 2004/24.249-253.
- KIRÁLY V. István: *Módszer és problémái a „A tiszta ész kritikájá”-ban*. In. *Határ-Hallgatás-Titok*. KOMP-PRESS, Kolozsvár, 1996.
- RÖD, Wolfgang: *Hagyomány és újítás a filozófiában*. Budapest, Áron Kiadó, 2003.
- STRAWSON, Peter F.: *Az érzékelés és a jelentés határai*. Osiris-gond, Budapest, 2000.
- TELEGDI Áron: *Kant időfelfogása*. In: *Kellék*. 2004/24.171-178.
- TENGELYI László: *Kant*. Áron Kiadó, Budapest, 1995.
- ECO, Umberto: *Kant és a kacsacsőrű emlős*. Ford. Gál Judit. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1999.
- VIDRÁNYI Katalin *Második fordulat*. In: *Világosság*, 2004/6.